

ROBERTAS PUKENIS

Vytauto Didžiojo universitetas

IZRAELIO VALSTYBĖ: ŽYDŲ TAUTA, TAUTINIS JUDĖJIMAS IR HOLOKAUSTAS

The State of Israel: Jewish Nation, National Movement and Holocaust

SUMMARY

The article analyzes the political situation in Near East. It characterizes the State of Israel, Hebrew society and Judaism tradition. The history of Israel starts four thousands years ago as it is described in the Old Testament. In the 20th century a Jewish national, or Zionist, movement mobilized Israelites and started the fierce fight for the re-creation of the Jewish State. At the beginning of the century in Palestine, Jews were a minority but their existence spiritually supported the victims of the Holocaust giving them hope of finally coming back to the Promised Land. In the article, the historical background of relations between the Jewish State and the Arab World are also discussed.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje analizuojama politinė situacija Artimuosiuose Rytuose. Apibūdinama Izraelio valstybės pilietinė visuomenė ir judaizmo tradicija. Izraelio istorija prasidėjo prieš 4000 metų ir yra aprašyta Senajame Testamente. Tautinis arba sionistinis judėjimas subūrė izraelitus iš naujo didžiajai kovai – atkurti Izraelio valstybę. XX a. pradžioje žydai buvo mažuma Palestinos žemėje, todėl kalbama apie tautinį ir religinį fenomeną, padėjusį išgyventi Holokausto baisumus ir neprarasti vilties sugrįžti į Abraomo žemę. Istoriniame kontekste aptariami Izraelio santykiai su arabų pasauliu.

ĮVADAS

Šio straipsnio tikslas yra panagrinėti politinį procesą, vykstantį Artimuosiuose Rytuose: atskleisti žydų tautos savitumą istoriniame kontekste, supažindinti su judaizmo ištakomis, Izraelio valstybės kūrimo istorija, aptarti jos politinę

RAKTAŽODŽIAI: Izraelis, Palestina, Holokaustas, tautinis judėjimas, judaizmas, teisė.

KEY WORDS: Israel, Palestine, Holocaust, national movement, Judaism, law.

sistemą ir atskleisti šimtamečio konflikto su arabų valstybėmis priežastis.

Arabų ir Izraelio konfliktas yra vienas seniausių regioninių konfliktų, prasidėjęs po Pirmojo pasaulinio karo. Šalių konfrontacija dažnai pereinavo į karo veiksmus, o diplomatinė veikla neduodavo esminių rezultatų – taikos ir stabilumo. Besitęsiantis konfliktas skatina antiame-

rikietiškas ir antivakarietiškas musulmonų nuotaikas. Tokia nei karo, nei taikos politinė situacija išlieka ir XXI a.

Žydų valstybė ištiesai apsupta arabų islamiškų kraštų. Šiuo metu arabų pasaulyje vyksta revoliucijos, valdžių perversmai, kurie turi įtakos valstybių požiūriui į Izraelio konfliktą su palestiniečiais.

PAŽADĖTOJI ŽEMĖ

Tradicinė žydų *Halakha* žydu laiko tą, kuris gimė žydų šeimoje arba kurio motina yra žydė, o „žydų tauta“ suvokiama kaip tauta, jungianti žydus, kilusius iš vieno protėvio Abraomo: „Izraelio tautos istorija prasideda II tūkstantmetyje pr. Kr. nuo biblinio patriarcho Abraomo“¹, o „Izraelio religijos pradžių pradžia yra ta diena, kai Dievas prabilo Abraomui ir liepė jam palikti žemę bei gimtuosius namus ir iškelti į svetimą šalį. Tą dieną Dievas pažadėjo padaryti Abraomą didžios tautos protėviu. Abraomas patikėjo Dievo žodžiui.“²

Dievas pasirinko žydus būti išrinktąja tauta: „Nes tu esi Viešpačiui, savo Dievui, pašvęsta tauta. Viešpats, tavo Dievas, išsirikino tave iš visų žemės tautų būti jo branginama tauta“ (Įst 7, 6), ir ją globojo per pranašus. Išrinktajai tautai buvo patikėta istorinė misija perduoti žmonijai tiesą apie tikėjimą į vieną Dievą Tėvą: „Pabėgusius iš Egipto vergijos izraelitus Dievas nuvedė per dykumą prie Sinajaus kalno...“, o Dievas davė Mozei priesakus, kurių jo tauta privalėjo laikytis. Tai nebuvo tikrai kulto ar religinių švenčių taisyklės – jie apėmė visus gyvenimo aspektus. Juos apibendrina Dešimt Dievo įsakymų.“³

Izraelitų apsigyvenimas Palestinoje sutampa su „jūrų tautos“ įsiveržimu. Izraelitai du šimtus metų kovojo su filistiniais⁴, kuriuos graikai vadino palestiniečiais⁵ (jūrų tautos gyventojais). Pirmasis žydų karalius Saulius (apie 1030–1010 m. pr. Kr.) žuvo mūšyje su filistiniais ir Judėjos karaliumi tapo Dovydas, kuris juos įveikė ir atkovojo Jeruzalę – padarė ją Judėjos sostine.

1020–922 m. pr. Kr. – Izraelio karalystės klestėjimo laikotarpis. 922 m. pr. Kr. Izraelio karalystė skilo į šiaurinę dalį – Izraelį ir pietinę valstybę – Judėją. 721 m. pr. Kr. Asirija užkariavo Izraelį ir sugriovė karalystę. 586 m. pr. Kr. žlugo Judėjos karalystė. Taigi žydai, atremdami priešų antpuolius, karalystę išlaikė iki VI a. pr. Kr. Vėliau juos nukariavo babiloniečiai, po to – Aleksandras Makedonietis.

Visi pranašų liudijimai įspėja, jog tauta buvo nukariaujama todėl, kad nukrypdavo nuo monoteistinio tikėjimo ir būdavo baudžiama tremtimi. Atlikusi atgailą, apsivaliusi, vėl grįždavo į Pažadėtąją žemę.

73 m. pr. Kr. žydai pateko į Romos imperijos sudėtį. Nepakęsdami išnaudojimo, 66 m. pr. Kr. jie sukilo. Romos val-

džia sukilimą žiauriai numalšino – dauguma žydų buvo išžudyti, parduoti į vergiją, priversti palikti savo žemes. Žydams buvo uždrausta pasirodyti Jeruzalėje. Taip jie pasklido po visą pasaulį sudarydami „diasporas“.

Po 70 m. pr. Kr. Palestinoje žydų liko nedaug. Ištuštėjusi teritorija su derlingo-

mis žemėmis viliojo kaimyninių kraštų arabus, kurie čia apsigyveno ir buvo vadinami „palestiniečiais“. Draudimas gyventi Jeruzalėje, persekiojimai, pažeminimai ir kovos išpaudė į žydų charakterį amžiną Pažadėtosios žemės ilgesį, užgrūdino valią atkovoti Jeruzalę ir sukurti stiprią valstybę.

TAUTINIS JUDĖJIMAS

Sionizmas pirmiausia reiškia žydų tautinį judėjimą, apima nacionalinę ideologiją, kuria remiasi Izraelio valstybė. Sionistų pagrindinis tikslas buvo įkurti žydų valstybę. Kitas didysis tikslas – ją išsaugoti. Po pasaulį klaidžiodami žydai patyrė daug skriaudų. Žydų persekiojimas, pilietinių teisių varžymas, nuolatiniai pogromai jau XVIII a. skatino juos galvoti apie savarankiškos valstybės įsteigimą.

Sionizmo pradininkais laikomi Vienos publicistas bei rašytojas Teodoras Herclis (1860–1904) ir Odesoje gyvenęs gydytojas Leonas Pinskeris. Abu teigė, kad didžiausia žydų nelaimių priežastis yra jų išsi-barstymas po visą pasaulį. T. Herclio nuomone, tik savoje valstybėje žydai gali gyventi laisvai ir nepriklausomai. T. Herclis bandė kurti žydų valstybę Ugandoje, o baronas Giršas kvietė žydus persikelti į Argentiną. Tačiau po karų Afrikoje mažai kas sutiko ten pasilikti, beveik niekas nenorėjo vykti ir į Lotynų Ameriką. Žydų žvilgsniai visada kryo į biblinę Palestiną. Karta iš kartos žydai vėl bandė įsikurti senojoje savo Tėvynėje.

1881 m. paplitus pogromams Rusijoje, pradėjo kurtis *Siono mylėtojų* organizacijos, kurios propagavo žydų sugrįži-

mą į Palestiną. 1883 m. tokia organizacija buvo įkurta ir Berlyne. 1882–1903 m. prasidėjo migracija į Palestiną, daugiausia iš Rusijos. Palestinos žydų visuomenę rėmė labdaringos užsienio organizacijos. Osmanų imperijos valdžia trukdė žydams keltis į Palestiną, nes ši nuo XVI a. iki 1918 m. buvo jos dalis. Žydai galėjo Palestinoje apsigyventi, bet juridškai turėjo likti piliečiais tų šalių, iš kurių buvo atvykę.

1897 m. rugpjūčio 29–31 d. Šveicarijos mieste Bazelyje įvyko žydų kongresas. Vakarų ir Rytų Europos valstybių žydų delegatai priėmė *Bazelio programą*, kurioje numatė įkurti žydų valstybę Palestinoje. Buvo nutarta skatinti žydų žemdirbių, amatininkų, pirklių kėlimąsi į istorinę tėvynę ir remti jų įsikūrimą. Palestinos plotas yra apie 29 000 km², o žydams 1907 m. priklausė tik 400 km² žemės. Palestinoje tuomet gyveno 700 tūkstančių žmonių, o žydų tebuvo 90 tūkstančių. Dauguma jų gyveno miestuose, keli tūkstančiai vertėsi žemės ūkiu. Atvykusių emigrantų socialinė padėtis buvo geresnė negu arabų, todėl vietiniams palestiniečiams tokia situacija pradėjo nebepatikti. Prasidėjo palestiniečių susirėmimai su žydų naujakuriais.

1917 m., Pirmojo pasaulinio karo metu, Didžiosios Britanijos užsienių reikalų ministras Arthuras Balfouras paskelbė deklaraciją, kuri išreiškė Britanijos pritarimą žydams, kuriantiems savo namus Palestinoje. Britanija, kovodama su Osmanų imperija, ieškojo sąjungininkų tarp Palestinos gyventojų. Britanija pažadėjo nepriklausomybę įvairioms arabų grupėms Artimuosiuose Rytuose tikėdamasi sulaukti vietinių tautų paramos kovoje su Osmanų imperija.

1920 m. Didžioji Britanija gavo mandatą valdyti Palestiną, kuri apėmė Jordaniją ir Iraką, o Prancūzijai atiteko Libanas ir Sirija. 1922 m. Tautų Sąjunga įpareigojo Anglijos vyriausybę rūpintis žydų valstybės įkūrimu nepažeidžiant arabų teisių. Emigrantai atsivežė daug kapitalo, puikų išsilavinimą, patirtį pramonės, bankininkystės, medicinos, teisės, komercijos srityse.

Iki Antrojo pasaulinio karo Palestinos žydų bendruomenės papildė penkios emigracijos bangos: 1904–1914 m. vyko antras gausus kėlimasis iš Rusijos ir Lenkijos⁶, 1919–1923 m. – trečioji migracija, daugiausia iš Rusijos, 1924–1932 m. ketvirtoji – iš Lenkijos, 1933–1939 m. penktoji – iš Vokietijos, gelbėjantis nuo nacistinio persekiojimo. 1938 m. buvo įgyvendintas Hitlerio reikalavimas ir per vieną naktį iš Vokietijos buvo išvaryta 18 tūkstančių žydų, daugiausia atvykusių iki 1914 m. iš lenkiškų Rusijos imperijos regionų⁷.

1931 m. Palestinoje žydų buvo 175 tūkstančiai, o 1940 m. jų skaičius pasiekė 400 tūkstančių⁸. 1939 m. britai *Baltojoje knygoje* apribojo žydų emigraciją, kad per penkerius ateinančius metus priimtų ne

daugiau kaip 75 tūkstančius naujakurių. Tada žydai iš dalies nelegaliai emigruodavo į Palestiną.

1919–1940 m. iš Lietuvos į Izraelį atvyko beveik 10 tūkstančių litvakų, kurie prisidėjo prie savo naujos tėvynės įkūrimo ir jos gerovės⁹. Lietuvos žydai vadinami litvakais. Šis vardas taikomas tiems, kurie iki Antrojo pasaulinio karo gyveno regione nuo Borisko iki Pinsko miestų, o Šiaurėje apėmė dabartinę Lietuvos teritoriją, tiksliau, kurių protėviai yra kilę iš LDK teritorijos ir kalba *jidiš* tarme. Litvakų religinė praktika šiek tiek skiriasi nuo Ispanijos, Pietų Prancūzijos ir Balkanų žydų, vadinamų sefardais, papročių bei ritualų. Kadangi žydų religinės tradicijos pagrindas yra Tora (Mozės penkiaknygė) ir Talmudas (žydų religinių įstatymų kodeksas, sukurtas III–V a.), tai sefardų ir litvakų skirtumai ne tokie reikšmingi, juos daugiau sieja panašumai.

Kitas paplitęs litvakų pavadinimas – mitnagedai arba, išvertus iš ivrito, *nesutinka*¹⁰. Šį pavadinimą litvakai gavo XVIII a., kai Ukrainoje ir Baltarusijoje paplito artimas misticizmui chasidizmo sąjūdis, kuriam mitnagedai priešinosi, todėl Lietuvoje hasidinis judaizmas turėjo nedaug sekėjų.

Litvakų ištikimybė judaizmo paveldui, jų racionalumas ir religinis autoritetas išugdė daug garsių Izraelio veikėjų. Tai Pereco Smolenskinas (1842–1885), gimęs Mogiliavo gubernijoje, buvo sionistinio judėjimo įsteigėjas Rusijoje; pirmasis Izraelio valstybės prezidentas 1949–1952 m. buvo Chaimas Veicmanas, gimęs 1874 m. dabartinėje Baltarusijoje. Jis taip pat vadovavo pasaulinei sionistų organizacijai, įsteigė mokslo tyrimų

institutą. Antrasis ir trečiasis prezidentai buvo litvakai Salmanas Šazaras, Icchokas Cvi, o Šimonas Peresas ir Menachemas Beginas – premjerai. Pastarasis gimė Baltarusijoje ir buvo tiesiogiai susijęs su Lietuva.

1939 m. hitlerininkams užėmus Lenkiją, M. Beginas pasitraukė į Lietuvą. Sovietų saugumo buvo suimtas ir įkalin-

tas Lukiškių kalėjime kaip sionistų vadovas, vėliau išstremtas į Sibirą, bet jam pavyko išsilaisvinti, kai buvo organizuojama Anderso kariuomenė. Dovas Šilanskis iš Šiaulių buvo Kneseto pirmininkas, Šaulas Aviguras iš Daugpilio įkūrė slaptašias Izraelio specialiąsias tarnybas. Visi šie garsūs Izraelio žmonės buvo įkvėpti sionizmo idėjų.

IZRAELIO VALSTYBĖS ĮKŪRIMAS

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, kintant gyventojų sudėčiai, Palestinoje dažnėjo žydų konfliktų su vietiniais arabais. Didžioji Britanija šį klausimą perdavė Jungtinėms Tautoms. 1947 m. lapkričio 29 d. Jungtinės Tautos, nerimaudamos dėl dažnėjančių žydų konfliktų su palestiniečiais, priėmė rezoliuciją Nr. 181 – padalino Palestiną į dvi dalis: 55% teritorijos atidavė žydams, o 45% paliko palestiniečiams.

Šia rezoliucija Jungtinės Tautos siekė įkurti dvi nepriklausomas arabų ir žydų valstybes, o Jeruzalės miestui suteikti ypatingą statusą. Palestinos arabai ir aplinkinės arabų valstybės pasipiktino šiuo padalijimu, nes mažumą gyventojų sudarantys žydai gavo didesnę dalį teritorijos. Prieš paskelbiant nepriklausomybę, žydai jėga privertė arabus apleisti kaimus ir gyvenvietes.

1948 m. gegužės 14 d. žydų *Nacionalinė taryba* ir *Generalinė sionizmo taryba* paskelbė įkuriančios Izraelio valstybę su laikinąja vyriausybe, vadovaujama Dovydo Ben Guriono. Gegužės 16 d. prezidentu išrenkamas Chaimas Veicmanas. Jau gegužės 14 d. JAV pripažino naująją Izraelio valstybę, o gegužės 17 d. – ir

Sovietų Sąjunga. Naujoji valstybė išpildė žydų tautos didįjį lūkestį, o kitą dieną aplinkinės arabų valstybės paskelbė jai karą.

Egiptas, Jordanija ir Sirija puolė tiesioginiame fronte, o ginklais ir „savanoriais“ padėjo Libanas, Irakas, Saudo Arabija, Kuveitas ir Alžyras¹¹. Per 15 karo mėnesių žuvo apie 6000 žydų, arba 1% visų izraelitų, bet nepriklausomybė buvo apginta¹². 1949 m. gegužės mėn. Izraelis tapo Jungtinių Tautų 59 visateise nare.

Izraelis užėmė daugiau žemių, negu buvo numatyta Jungtinių Tautų padalijimo plane, Egiptas prisijungė Gazos Ruožą, Jordanija – Vakarų Krantą (Transjordaniją). Pirmojo Izraelio karo su arabais laikotarpiu Palestiną paliko 711 tūkstančių palestiniečių.

Kilus antisemitizmo bangai, iš visų musulmoniškų krašų pasitraukė apie 866 tūkstančiai žydų, iš kurių apie 600 tūkstančių pasirinko gyventi Izraelyje¹³. Iš tų Palestinos teritorijų, kurios po 1948 m. karo atiteko palestiniečiams, savo namus privalėjo palikti apie 10 tūkstančių žydų.

Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 1948 m. gruodžio 11 d. priėmė rezoliuciją A/RES/194(III), raginančią abi

šalis leisti grįžti pabėgėliams į paliktus namus ir atlyginti materialinius nuostolius. Izraelio valdžia leido sugrįžti apie 150 tūkstančių palestiniečių ir suteikė pilietybę tiems, kurie pažadėjo nesiimti teroro aktų ir būti lojalūs valstybei.

1950 07 05 Knesetas priėmė *Sugrįžimo įstatymą*, skatinantį grįžti žydus iš viso pasaulio į Izraelį, garantuojantį jiems pilietybę bei paramą įsikuriant. Tuo įstatymu buvo panaikinti visi *Baltosios knygos* patvirtinti suvaržymai. Per 60 nepriklausomybės metų Izraelio vyriausybės stengdavosi išlaikyti žydų daugumą tarp gyventojų: „vien per pastarąjį dešimtmetį pilietybę suteikta daugiau kaip milijonui iš 102 valstybių atvykusių, 82 kalbomis kalbančių žydų...“¹⁴

Nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos praėjus daugiau nei 70 metų, šandieninė žydų bendruomenė Izraelyje skaičiumi artėja prie gausiausiai gyvenančių JAV žydų. Bet tauta dar nepasiekė viso prarasto 1939 m. buvusių narių skaičiaus, kai pasaulyje gyveno apie 18 mln. žydų.

Apgynęs nepriklausomybę, Izraelis dar keletą kartų kariavo su visais savo kaimynais, kurie turėjo tikslą sunaikinti žydų valstybę: 1956 m. Sueco kanalo krizė, 1967 m. Šešių dienų karas, kurio metu buvo užimtas visas Sinajaus pusiasalis, Transjordanija (Vakarų Jordano krantas) ir Rytų Jeruzalė, kurioje tuo metu gyveno apie 250 tūkstančių arabų ir 180 tūkstančių žydų. 1967 m. lapkričio 22 d. Jungtinių Tautų Saugumo Taryba priėmė 242 Rezoliuciją, kuria iš Izraelio vyriausybės buvo reikalaujama atsitraukti į 1967 m. prieš Šešių dienų karą turėtą teritoriją.

1978 m. Egipto prezidentas Anwaras Sadatas sudarė garsiąją *Camp David* tai-

kos sutartį su Izraeliu, kurio vadovas tada buvo Menachemas Beginas. Pagal šią sutartį 1983 m. Sinajaus pusiasalis buvo grąžintas Egiptui mainais už Izraelio pripažinimą ir taikos sutartį¹⁵.

1994 m. spalio 26 d. pasirašyta Izraelio premjero Yitzhako Rabino taikos sutartis su Jordanijos karaliumi Huseinu (tiek A. Sadatas 1981 m., tiek Y. Rabinas 1994 m., abu Nobelio Taikos premijos laureatai, buvo tautiečių ekstremistų nužudyti). Skaudi patirtis po atsitraukimų įtikino daugumą Izraelio politikų, kad reikia stiprinti valstybinę erdvę neapleidžiant ir diplomatinių pastangų derybose.

1997 m. Izraelio vyriausybė *Tzahal* sutartimi pasitraukė iš Palestinos teritorijų užleisdama 95% užimtų žemių palestiniečiams, bet toliau plėtė naujakurių gyvenvietes. Dabartiniu metu naujakurių namai užima 157 km² Vakarų Jordano kranto. Tiesa, Jeruzalės valdžia, norėdama apsaugoti kolonistus, įrengė 500 postų ir padalino teritoriją į tris dalis. 2005 m. Izraelio teritorija buvo aptverta mūro siena, kad nepatektų kamikadzės ir nebesižudytų žydų teritorijose.

Tarptautinio Teisingumo Tribunolas pasmerkė sienos statybą kaip pažeidžiančią žmonių teises, bet Izraelio vyriausybė pasilieka teisę apsaugoti kiekvieno piliečio gyvybę. Vadovaujant centro partijos *Kadima* vadovui, Ministrui Pirmininkui E. Olmertui, buvo numatyta iki 2010 m. galutinai patvirtinti Izraelio sienas. Siekdamas šio tikslo, E. Olmertas žadėjo išvesti kariuomenę iš daugumos žemių, kurias Izraelis užėmė 1967 m. per Šešių dienų karą.

Siriija, remiama Irano ir Rusijos, liko viena be taikos sutarties. Kenkdama Iz-

raeliui, Sirija teikia materialinę paramą ir ginklus Libane įsikūrusiam *Hezbollah* judėjimui, kurį remia *El Qaida*, Talibanas ir Teherano vyriausybė. Keletą kartų Sirijos kariuomenės vadai siūlė prezidentui B. Asadui ginklu atsiimti Golano aukštumas, bet Sirija nesiryžo stoti į totalinį karą. Golano aukštumos pridengia Genezareto ežerą ir dalį jo pakrančių nuo išpuolių raketomis iš Sirijos.

XXI a. Izraelis jau yra užmezgęs diplomatinius ryšius su 161 valstybe, kurios

pripažįsta jo sienas iki 1967 m. Šešių dienų karo. O 34 valstybės, dauguma iš jų islamiškos, nenori diplomatinių santykių su žydu valstybe.

Nepriklausomoje Izraelio žemėje žydai greitai ir sėkmingai atkūrė tai, kas buvo prarasta per du tūkstančius metų: efektyviai veikiančias valstybės institucijas, piliečių pasitikėjimą savo vyriausybe, klestinčią nacionalinę kultūrą ir kalbą, Izraelio valstybės pripažinimą ir tarptautinę pagarbą jai.

HOLOKAUSTO ISTORIJOS PAMOKA

Holokaustas yra žydu istorijos dalis. Šešių milijonų izraelitų netektis yra ir visos Europos tragedija, nes jos teritorijoje XX a. vyko žiaurios, niekuo nepagrįstos kankynės, civilių žmonių naikinimas, t. y. genocidas. JT Generalinė Asamblėja 1948 m. gruodžio 9 d. patvirtino Konvenciją dėl genocido, kuri apibrėžė ne tik valstybės institucijų, bet ir privačių asmenų visišką atsakomybę už genocido vykdymą¹⁶.

Kokios priežastys sąlygojo šią tragediją? Pirmiausia tai, kad Vakarų pasaulio lyderių politinis aklumas ir nuolaidžiavimas leido Hitleriui įsigalėti Europoje¹⁷. Hitlerio programa buvo paskelbta ir aiški, bet laisvojo pasaulio žmonės tiesiog nekreipė į ją reikiamo dėmesio. Neužmirškime, kad iki pat Antrojo pasaulinio karo išvakarių Stalinas glaudžiai bendradarbiavo su Hitleriu. Sovietinė Rusija padėjo nacistinei Vokietijai sukaupti ekonominį arsenalą, o paskui jau niekas nebegalėjo sustabdyti Hitlerio karo ir žudynių mašinos. Labai išsamiai ir pagrįstai to meto įvykių apžvalgą yra pa-

teikęs istorikas A. Kasperavičius darbe *SSRS ir Trečiojo Reicho bendradarbiavimo istorija, arba kas nutylėta Rusijos URM pažymoje*¹⁸. Todėl Holokausto pamoka primena, kad negalima šiandien negirdėti Irano prezidento Mahmudo Ahmadinežado grasinimų ir planų.

Nereikalinga jokia polemika, kad Holokaustas buvo didžiausias nusikaltimas žmonijai. JAV kasmetinė Holokausto diena yra nacionalinis įvykis. Visų 50 JAV valstijų vietinė valdžia remia minėjimus, kurie dažnai rengiami Valstybės rūmuose. Holokausto organizacijų asociacija apima daugiau nei 100 Holokausto institucijų JAV, kurios teritorijoje yra septyni didieji Holokausto muziejai.

Kovojant su antisemitizmo apraiškomis, būtina atsižvelgti į Izraelio politologo, *Herzlijos* tarpdisciplininio centro Pasaulio tarptautinių reikalų tyrimų centro direktoriaus, žurnalo *Middle East Review of International Affairs* redaktoriaus profesoriaus Barry Rubino žodžius: „Manau, kad buvo du totalitariniai režimai, ir mums reikia kalbėti bei daugiau suži-

noti apie komunizmo režimą ir jo baisumus... Reikėtų skirti daugiau dėmesio tam, ką darė komunistinis režimas. Žydai taip pat turėtų geriau suprasti šį laikotarpį... Ne tik Vidurio ir Rytų Europos tautos turi suprasti, kas yra fašizmo nusikaltimai, Holokaustas, bet ir žydai turėtų vieną kartą suprasti, kad Vidurio ir Rytų Europos šalys daug labiau kentėjo nuo komunistinių režimų.“¹⁹

Barry Rubinas teigia, kad „Didžiausią susirūpinimą kelia tokios šalys kaip Švedija, Anglija, Prancūzija, Nyderlandai. Ten vyksta baisūs dalykai, apie kuriuos prieš 10–20 metų niekas negalėjo net pagalvoti. Daug žydų ima manyti, kad tose šalyse jiems nėra ateities. Problema

yra ne Vidurio Europoje, ne Lietuvoje, nes čia žmonės yra patyrę istorinių pamokų ir šiuos dalykus gerai supranta. Istoriškai antisemitizmo problema buvo kraštutinė dešinė, o dabar problemos kyla iš kraštutinės kairės.“²⁰

Žmonijos lūkesčius atitinka Jono Pauliaus II skelbiama meilės civilizacija, kuri siekia religijų suartėjimo tarp religinio dialogo formomis. Religija niekada negali būti karo ir kitos tautos sunaikinimo priežastis. Judaizmo ir katalikybės religijų suartėjimas gali sustiprinti krikščioniško pasaulio solidarumą su žydų tauta. Europoje antisemitizmo nuotaikos iš dalies kyla dėl Izraelio konflikto su arabais.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Česlovas Kavaliauskas. *Trumpas teologijos žodynas*. Logos knyga. – Vilnius: Lumen fondo leidykla, 1992, p. 153.
- ² *Biblijos Enciklopedija*. Kuruojantis redaktorius Pat Alexander. Iš anglų k. vertė L. Balčiūtė, L. Jonušys, R. Petraitis, K. Platelis. – Vilnius: Alna litera, 1992, p. 115.
- ³ *Biblijos Enciklopedija*, p. 115.
- ⁴ Žr. Česlovas Kavaliauskas. *Trumpas teologijos žodynas*, p. 155.
- ⁵ Žr. < http://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_the_name_Palestine#cite_note-4.
- ⁶ < <http://www.studijoms.lt/zydai-xix-a.htm>> (žr. 2012 08 19).
- ⁷ Martin Gilbert. *Niekada per amžius. Holokausto istorija*. – Vilnius: R. Paknio leidykla, 2001, p. 30.
- ⁸ Žr. J.-B. Duroselle. *Storia diplomatica dal 1919 al 1970*. – Roma, 1972, p. 486: „Nel 1945 vi erano in Palestina 1.240850 arabi e 553600 ebrei. Le cifre corrispondenti del 1938 erano 989500 e 401 000 ebrei“.
- ⁹ Plg. < <http://www.zydai.lt/content/vievitem/537>> (žr. 2012 08 19).
- ¹⁰ Žr. < <http://lt.wikipedia.org/wik/zydai/lt/content/vievitem/240>> (žr. 2012 08 13).
- ¹¹ Žr. apie Izraelio valstybės karą J. B. Duroselle. *Storia diplomatica dal 1919 al 1970*. Traduzione di franca Avantageggiato Puppo. – Roma, 1972, p. 486–488.
- ¹² I. Pappé. *The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947–1951*. – London, 1992, p. 92.
- ¹³ Žr. apie Izraelio valstybės pradžią, *Raporto Generole e Raporto Supplementare della Commissione di Conciliazione dell'ONU per la Palestina, sul periodo 11 dicembre 1949-23 ottobre 1950*, pubblicato dalla commissione di Conciliazione dell'ONU, 23 ottobre 1950, UN general assembly Official Records, 5th Session, Supplement No. 18. Document A/1367/Rev.
- ¹⁴ Žr. < <http://www.izide.lt/lt/salys/azija/izraelis>> (žr. 2012 05 06).
- ¹⁵ Plg. < <http://lt.wikipedia.org/wiki/Izraelis>> (žr. 2012 05 06).
- ¹⁶ Žr. Adolfo Maresca. *Dizionario giuridico diplomatico*. – Milano: Giuffrè, 1991, p. 227.
- ¹⁷ Žr. Martin Gilbert. *Niekada per amžius. Holokausto istorija*. – Vilnius: R. Paknio leidykla, 2001. p. 30; „Jau 1920 m. Hitleris aiškiai parodė savo požiūrį į žydus... Sakydamas šią kalbą jis pažadėjo, kad tik nacionalsocialistų partija išvaduos nuo žydų galybės“, p. 31.

¹⁸ SSRS pagrindinis politinis, karinis ir ekonominis partneris buvo būtent Vokietija: iki 1933 m. sausio Veimaro Respublika, o vėliau ir Trečiasis Reichas. Po Rapallo sutarties sudarymo 1922 m. balandį prasidėjęs SSRS ir Vokietijos intensyvus karinis-politinis bendradarbiavimas, su tam tikru atoslūgiu 1934–1938 m., iš esmės tęsėsi ligi pat 1941 m. birželio. A. Hitleriui Vokietijoje atėjęs į valdžią, vienas pirmųjų žingsnių užsienio politikoje buvo Maskvos protokolo ratifikavimas 1933 05 05. 1933 m. gruodį SSRS užsienio reikalų komisaras M. Litvinovas taip instruktavo savo pasiuntinį Paryžiuje: „Mes prieš Vokietiją nieko nerengiame ir mes nenusiteikę dalyvauti jokiose antivokiškose intrigosose.“ Dar aiškiau SSRS strategiją nacistinės Vokietijos ir fašistinės Italijos atžvilgiu kompartijos XVII suvažavime 1934 m. suformulavo pats J.V.Stalinas, kuris pareiškė: „Žinoma, mums toli iki to, kad imtume žavėtis fašistiniu režimu Vokietijoje. Bet reikalas čia ne fašizme, nes, pavyzdžiui, fašizmas Italijoje mums nesutrukdė su ta šalimi sukurti pačių geriausių santykių. [...] jei SSRS interesai reikalauja suartėti su ta ar kita šalimi, mes imamės to reikalo be jokių dvejonų.“ Vykdydamas šią strategiją, Kremlius 1939 m. balandį su nacistine Vokietija pradėjo derybas dėl Vidurio ir Rytų Europos pasidalinimo, kurios, kaip žinia, baigėsi 1939 08 23 Ribbentropo–Molotovo pakto sudarymu. Europos istorikai sutaria, kad Ribbentropo–Molotovo paktas ne tik nulėmė Lenkijos valstybės sunaikinimą jau pačioje karo pradžioje, bet ir užprogramavo patį pasaulinį karą.

1939 m. rugsėjo 17 d. Raudonoji armija pradėjo invaziją į hitlerinės Vokietijos jau daužomą Lenkiją, o po savaitės, rugsėjo 22 d. bendrai pergalei pažymėti komunistinės SSRS ir nacistinės Vokietijos ginkluotosios pajėgos Breste surengė bendrą karinį parodą, kurį priėmė vokiečių generolas H. Guderianas bei sovietų 29-os tankų brigados vadas S. Krivošeninas. SSRS ir Trečiojo Reicho karinis paradas Breste vyko kaip tik tuo metu, kada Lietuvos vyriausybė į savo šalį įsileido ir globojo per 30 000 civilių Lenkijos karo pabėgėlių bei daugiau nei 14 000 Lenkijos armijos karių ir karininkų. 1939 09 28

Maskvoje buvo pasirašyta SSRS ir nacistinės Vokietijos sutartis dėl draugystės ir sienų, kurioje Kremlius iš nacių išsiderėjo, kad Lietuva būtų įtraukta į SSRS įtakos zoną. Trečiojo Reicho ir SSRS karinis politinis bendradarbiavimas kurį laiką sėkmingai buvo tęsiamas ir po Lenkijos valstybės sunaikinimo. 1939 m. gruodžio 23 d. Hitleris bičiuliškai pasveikino Staliną su 60-uųjų jubiliejumi. Tuo pačiu metu Lenkijos nacionalinio išsivadavimo judėjimas sutartinai buvo žiauriai malšinamas tiek Vokietijos, tiek ir SSRS užimtose teritorijose. Ligi 1941 m. vidurvasario gen. Władysława Sikorskio vadovaujamos Lenkijos egzilinės vyriausybės, iš pradžių rezidavusios Prancūzijoje (Angers mieste), o vėliau – Londone nepripažino ne tik Berlynas, bet ir Maskva. 1940 06 13 komisaras V. Molotovas Italijos karalystės ambasadoriui Maskvoje Augusto Rosso pabrėžė, kad pastaraisiais metais Europos politikai daugiausiai „naujo davė“ trys energingos valstybės – Italija, Vokietija ir SSRS, bei reikė viltį, jog ir ateity šios trys diktatūros labiausiai „tvarkys“ pasaulio likimą. 1939 m. gale netoli Murmansko buvo įkurta Vokietijos karo laivų remonto bazė, kurios laivai 1940 m. pavasarį dalyvavo agresijoje prieš Norvegiją. Bazė faktiškai veikė ligi pat Vokietijos – SSRS karo pradžios. Tuo pačiu metu šalys tarpusavyje energingai prekiaavo ginkluote, amunicija, strateginėmis karo žaliavomis (mangano rūda, naftos produktai, asbestas, grūdai, medvilnė, linai, etc), keitėsi karinėmis technologijomis, specialistais. 1940 m. pabaigoje abi šalys, formaliai nenutraukdamos bendradarbiavimo, pradėjo slapta rengtis žūtbutinei nacionalsocializmo ir komunizmo kovai ne dėl Europos išvadavimo, bet dėl jos pavergimo. Apie Sovietų Sąjungos bendradarbiavimą su Trečiuoju Reichu, plg. A. Kasparavičius. *SSRS ir Trečiojo Reicho bendradarbiavimo istorija, arba kas nutylėta Rusijos URM pažymoje* <www.delfi.lt/.../akasparavicius-ssrs-ir-treciojo-reicho-> (žr. 2012 01 28).

¹⁹ Nerijus Povilaitis. Antisemitizmas vėl darosi Vakarų Europos problema ir jis dabar kyla iš kairės, *Lietuvos Rytas*, 2011 04 13.

²⁰ Ten pat.